

RANKO BUGARSKI

A háború és a béke diskurzusa

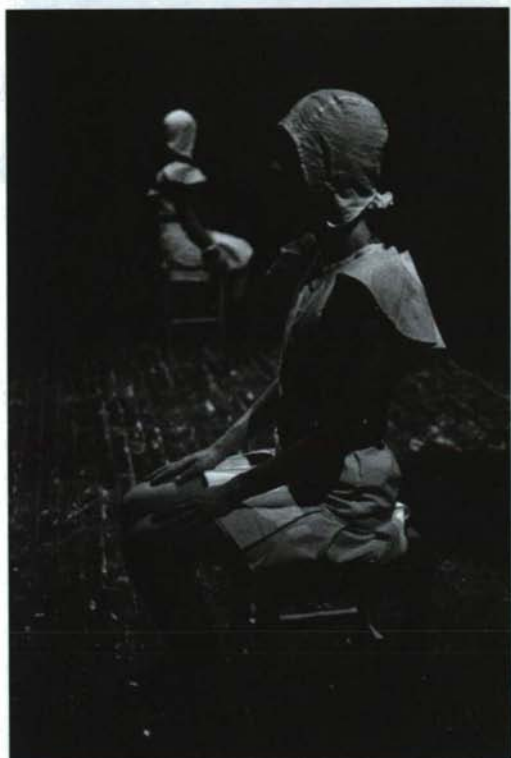
Ez a szöveg a nyelv politikai- és háborús propaganda szerepének bemutatására törekszik, a széthulló Jugoszlávia, később pedig Szerbia példáján. A bemutatott példák a szerző elmúlt évtizedben gyűjtött anyagából származnak (kihangsúlyozva az aktuális eseményeket), majdnem kivétel nélkül a rezsim ellenőrzése alatt álló szerb sajtószervekből, sok esetben vezető politikusok nyilatkozataiból. A szöveg bizonyos részei már megjelentek különböző formákban és eltérő médiumokban (l. az első fej. végén felsorolt munkák). Hogy megőrizzük a bemutatás teljességét és a szöveg integritását, az elejébe és a végébe is belekerültek egyes fejezetek a korábban megjelent cikkekből, melyek a Bugarski 1997 a, b könyvekben jelentek meg – ez külön nincs feltüntetve.

A tanulmány hat részből áll. A rövidebb, főleg terminológiai bevezető (1) után következik a gyűlöletbeszédről (2), az eufemisztikus beszédről (3) szóló részek, ezután a két fajta beszédmód összevetése (4), majd a béke diskurzusa (5), végül a záró megjegyzések (6).

1. Bevezetés

A háborús aktivitás nyelvi alátámasztásával kapcsolatban három fogalmi és terminológiai lehetőség vetődik fel: a *háború nyelve*, a *háború retorikája* és a *háború diskurzusa*. Nem formális szinten mind a három használható, sőt helyettesíthetik egymást, de a komolyabb taglalás precízebb megkülönböztetést igényel. Szorosan véve, természetesen, nem létezik a háborúnak semmilyen nyelve (mint ahogyan a békének sincs nyelve), mivel minden nyelv képes kifejezni ideológiák, vélemények, politikai programok, etc. egész skáláját – ugyanúgy képes harcra toborozni, mint békére. Tehát a „háború nyelve” csak egy metafora. A „háború retorikája” pontosabb kifejezés, amennyiben a nyelv egy meghatározott módon történő felhasználására utal, nem egy sajátos nyelvfajtára, de úgy is lehet értelmezni, hogy sekély a szemantikai fogása (erre utal a gúnyos „üres retorika” szókapcsolat is). A „háború diskurzusa” fölülmúlja ezt a gyengeséget, különösen, ha a diskurzus fogalmát ambiciózusan többnek értelmezzük, mint a pusztá önkifejezés szintjét – ágensként, mely formálja a gondolatot és tevőleges politikai erővé teszi a nyelvet. (a diskurzus hasonló kontextusban való értelmezése: Wertsch/Mehan 1988: 8-9, általánosabban az ún. kritikai diskurzusanálízisben, pl. Fairclough 1995; terminológiai visszatekintést tartalmaz: Jakšić 1996). A diskurzus ebben az esetben nem felszínes, ez látható az „üres diskurzus” szókapcsolat szokatlanságából is, a diskurzus komoly dolog! Ezért úgy tűnik, hogy a legjobba a háború *diskurzusa* kifejezés használata – de a másik két kifejezés is megjelenhet időnként a kontextustól függően.

Elemzésünk szerint a háború diskurzusának két legszembevetőbb jellegzetessége az agresszivitás és az afázió. Külső eltérésük eltűnik, amint tisztába kerülünk a használatukkal:

Molnár Edvárd fotói

az agresszió a látható ellenségnek szól, az afázió a saját oldalra vonatkozik. Így a másikról és magunkról kialakított elképzelés közti összeütközés feloldódik, míg a kölcsönös alá-taszítás során mindkét elem elfoglalja a helyét – természetesen mindig a másik kárára, saját haszonra. Mivel előbb az érme agresszív oldalával foglalkozunk, kiválasztjuk a *gyűlöletbeszédet*, mint a háborús diskurzus legismertebb komponensét.

2. Gyűlöletbeszéd

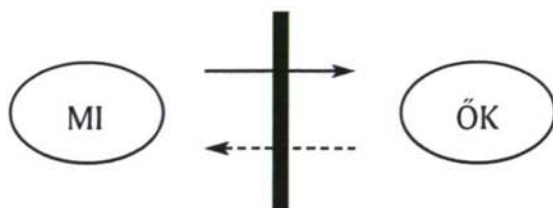
A gyűlöletbeszédet általánosan definiálhatjuk, mint átfogó elnevezés a gyűlölet, sovinizmus, xenofóbia, rasszizmus és egyéb negatív kollektív érzések verbális kifejezésére. Különösen heves formája a nyilvános rágalmasz vagy diffamálás, invektíva, az identifikáció, démonizáció, vagy valamilyen etnikai, vallási, faji, meggyőződésbeli, szociális vagy politikai csoport támadása a lehetséges megsemmisítésnek céljával, ami háborús körülmények között a lehetséges fizikai megsemmisítés jelentkezése is lehet. Ebben a meghatározásban, a gyűlöletbeszéd erős mobilizáló eszköz, az elhallgattatás mechanizmusa vagy az ellenfél eltávolítása, gyakran a háború előkészítésének fázisában és a háború folyamán, amikor a gyűlöletbeszédnek jut a főszerep a háborús retorika vezénylésében.

A gyűlöletbeszéd nem új jelenség, mivel megpecsételte a fontosabb összeütközéseket az újabb kori történelemben – emlékezzünk csak a Harmadik Birodalom rasszista propagandájára, a koreai vagy a vietnámi háborúra, a Hidegháború során kialakult éles verbális vitára, végül pedig az Öbölháborúra. Kegyetlensége és veszélyes következményei teljes mértékben leírhatók a tömegmédiák – sajtó, rádió és különösen a televízió terjedésével. Ami a volt Jugoszláviát illeti, a médiában történt nemzetek közötti gyűlölet szítás, amit az adott köz-társaság politikai és nemzeti elitje irányított, felkészítette a terepet a háborúra, követte a háborút és jelentősen hozzájárult a föderáció széthullásához.

A háború diskurzusának eltérő formái léteznek, de hogy csupasz lényege, melyiken alapszik, és melyik nélkül nincs hatalma, nagyon egyszerűen kiválasztható. Nevezetesen, mindig két világosan meghatározott és kölcsönösen elkülönített csoport létezik. Az egyiket MI alkotjuk – jók, progresszívek, békeszeretők, fenyegetettek, irigység és ármány áldozatai, stb, a másikat ŐK képviselik – gonoszak, elmaradottak, agresszívek, fenyegetések forrásai, cselszövők, stb. E két kategória között nincs köztes forma, sem békés egyetértés lehetősége: a gyűlöletbeszéd nem ismer sem furfangokat, sem kompromisszumokat. A csoportnak, melyet MI alkotunk legitim joga van a hatalomra, gazdagságra, területekre, és minden egyéb-re, ezért ŐKET, akik ezekből valamit fenyegetnek, diszkvalifikálni, démonizálni, esetleg megsemmisíteni kell. A megfelelő verbális aktivitás, pontosabban parázs tűzpárbaj szavakkal, lehet egyirányú, kétirányú, akár többirányú is, ha több oldal is bekapcsolódik, ami mit sem változtat az egész mechanizmus lényegén. Ezt a mechanizmust a következő diagrammal lehet sematikusan ábrázolni, ahol a vertikális vonal jelenti a határt a két kategória között, a telt horizontális vonal ábrázolja a verbális sátánizációt az egyik irányba, a szaggatott vonal pedig a lehetséges visszafelé irányuló aktivitást:

1. ábra

Ez az egyszerű modell a háborús konfliktust és Jugoszlávia széthullását közvetlenül megelőző időszakban alakult ki és még ma is létezik, egyedül a két csoport tartalma változott. Az itteni, szerb oldal távlatából – nem elfelejtve hogy ez a kép kívülről kapott elemek által módosult (l. Skopljanac Brunner 1999)- a következő képet kaptuk, a hazai politikusok és az értelmiség egy része, valamint a tömegmédiák tálalásában. A MI csoportot, értelemszerűen, a szerbek képezik, mint patrióták, az évszázados fészkek pusztakezű őrzői, az esetleges háború áldozatai, mennyei nép és hasonlók. Ezzel ellentétben, az ezen a területen bekövetkezett policentrikus konfliktus természetének megfelelően, az ŐK kategória heterogénebb volt, mert ide tartoztak a többi jugoszláv népek, többé-kevésbé szelektáltan és néha konkretizáltan, mint usztasa hordák, dzsihád harcosok, siptár terroristák stb., de itt kaptak helyet a szerbek közül való árulók és az idegen oldal bérencei is. (Ezzel kapcsolatban érdekes, hogy előbb használták a konfliktusban álló felek az olyan címkéket, mint *csetnik*, *usztasa*, *mudzsaheddin*, mintsem az ezeknek a címkéknek megfelelő valóságos csoportok megjelöltek volna a szintéren, tehát a verbális kísértet később megtestesült. Ez azt mutatja, hogy a nyelv, amelyről általában azt gondoljuk, hogy a létező valóságot írja le, bizonyos körülmények között létrehozhatja a valóságot, előtte járva. Erről többet: Bugarski 1997a, A háború nyelve fejezetben).

A gyűlöletbeszéd eme első fázisa Jugoszláviában jól ismert, ezért nem foglalkozunk többet vele. A következő fázis akkor alakult ki Szerbiában, amikor az aktív haderők elhagyták a mára már csak volt jugoszláv területeket, és változó erővel és intenzitással a mai napig tart. Általánosan mondva, a politikai hatalom és az ellenzék közti ellentétéről van szó. Ismét a két kategóriánk lép elő, de most lényegesen másként meghatározva. A MI csoportot már nem a szerb nép alkotja, hanem a szerb rezsim, és a célkeresztben, mint az ŐK csoport, már nem a volt jugoszláv népek vannak (tőlük sikerült szépen elbúcsúznunk véglegesen), hanem a *belső ellenség*, melyet a *külföldi elem* támogat. Velük kell megvívni a végső küzdelmet, hogy MI továbbra is békésen uralkodhassunk, és ŐK ne gátoljanak minket ebben az érthetetlen létezésükkel. Ebben a pszichológiai képletben a politikai ellenfelet ellenségként élik meg, és így is kezelik őket a hatalom birtokosai és az irányításuk alatt álló média. Tehát, az ellenség még mindig itt van, csupán ez alkalommal elsődlegesen belső, csak azután külső.

Két tipikus fordulópontot lehet kiválasztani, melyek meghatározóak a ma Szerbiában folyó verbális harc szempontjából. Az első 1996 novembere, amikor a hatalom megpróbálta ellopni a lokális választások szavazatait, amely hosszantartó és tömeges demonstrációkat idézett elő az egyetemisták és más polgárok körében, és úgy fejeződött be – jelentős külső

nyomásra – hogy az eredményeket hivatalosan elismerték és az ellenzék került hatalomra az összes nagyobb városban, így Belgrádban is. Arra kényszerülve, hogy megőrizze hatalmát, az alapjaiban megrendített rezsim ideológiai konstrukciókhoz menekült, melyeknek nem volt valós alapja, a jó és a rossz, a „csetnikek” és a „partizánok”, „haladó baloldal” és „elmaradott jobboldal” közti örök harcra hivatkoztak, ahol nincs középút, nincs politikai központ, nincs árnyalás, nincs választás: MI vagy ŐK – teljesen a régi közmondás stílusában: „Aki nincs velünk, az ellenünk van”.

Így rekordidő alatt konstruáltak politikailag és a médiát tekintve, két Szerbiát, mindkettő hamis, mégis létezik két ellentétben álló ideológiai konstruktum, melyek között nem lehet kompromisszum, még polgárháború árán sem (amely, mint később elmondta az akkori rezsim egyik magas rangú képviselője, egyszer majdnem kitört). Hatalmas mennyiségű gyűlöletbeszédet termeltek, főleg az Együtt!-koalíció felé irányítva, mint a lokális választások győztésére. A politikai ellenfél sértő címkézése, a gyűlöletbeszéd különféle retorikai eszközei közül a legfontosabb, addig nem tapasztalt méreteket öltött. A tüntetések minden résztvevője úgy volt bemutatva, mint huligán, a káosz és az értelmetlenség erői, *árulók és idegen ügynökök, profasiszta elemek, kvizlingek, kolonializálók*, stb. – olyan címkéekkel, amelyekről azt gondoltuk, hogy egy előző korszak és másfajta politikai filozófia eszközei. Ezek sikeresen egészültek ki a „gyűlölet képeivel” – az állami médiában a demonstrációk egyoldalú és teljesen hamis ábrázolásával, amely a nem-típusos résztvevőkre és az incidensekre fókuszált, és elkerülte az események lényegét. Így a méltóságteljes és békes tüntetés, amely tiszteletre készítette a világot, és egy kis időre megváltoztatta a Szerbiáról alkotott képet, erőszakos hamisítással utcai bandák randalírozásává kommunikálódott. (A gyűlöletbeszéd többi eszközének és a nyelvvel való politikai manipulációnak leírása, osztályozása és illusztrálása a korábban megjelent tanulmányokban található, Bugarski 1997a, b; l. még Bugarski 1999).

A megváltozott gyűlöletbeszéd másik sarkalatos pontja 1999 tavasza, a NATO erők bombázása. (A bombázás időszakát a 4-es fejezetben tárgyaljuk részletesen). Fontos változás történik: a MI kategóriát természetesen továbbra is a rezsim képviseli, vele szemben az ŐK kategória, annak ellenére, hogy az ország majdnem egész lakosságát képviseli, most egyenlően oszlik külső és belső félre – *hazai árulók, és külföldi uraik*. Az első címke a demokratikus ellenzékét takarja, ebben a fázisban a Változásokért szövetség képviseli, egy olyan koalíció, amelyben a hatalmi pártok a fő riválist látják a következő választásokon, míg a másik mindenek előtt a NATO-t és az Egyesült Államok adminisztrációját jelenti. Erős kötetst jelent a kettő között a végtelenségig ismételt refrén, amely szerint a NATO, miután sikertelenül próbálta Szerbiát és népét katonai akcióval elpusztítani, most ugyanezt akarja elérni bérencein keresztül az országon belül (*NATO Szövetség, NATO gyalogság*).

Egyfajta hidat képeznek az belső és külső cselekvők között Montenegró és a boszniai Szerb Köztársaság aktuális politikai vezetői, akik, miután a xenofób szerb rezsim megpecsételte őket a *Nyugat lelkiismeretlen szolgálóiként*, mindennapos sértéseknek, rágalmaknak vannak kitéve. Az irányítása alatt álló média által az itteni nomenklatúra folyamatosan és lármásan tudósít nekünk a *tolvaj csempészeiről*, aki, főleg a montenegrói usztasák, balillák, fundamentalisták és belső ellenségek szavazatainak köszönhetően került abba a pozícióba,

ahonnan, külföldi mentorai utasítása szerint szorgalmazza szecesszionista politikáját Jugoszlávia ellen. Mi több, ez egy „a civilizált világban hallatlan szavazatcsalás volt” – a rövid népi emlékezésben bízva, maga a SZSZP és a JEB oktat ki, akik alig pár éve szerveztek sokkal nagyobb csalást... Nem jár jobban az az *áruló és bűnöző* Banja Lukában, aki a maga kis haszna miatt megvalósítaná a pokoli nyugati tervet a szerb nép végleges kiűzéséről a volt Bosznia és Hercegovinából.

Mindent összevetve, most is csak a két előre meghatározott opció lehetséges: vagy Szerbia mellett, vagy a NATO mellett, ahol az első lehetőség valójában azt jelenti 'támogatás az uralkodó oligarchiának', míg a másik 'a NATO agresszió támogatása', tehát egyszerűen nincs hely azok számára, akik elítélik mind a kettőt – és ők képviselik a lakosság nagy részét. Ehhez a felosztáshoz hasonlóak más olyan éles dichotómiák, mint az építő, szemben a sétálóval, a belgrádi egyetemisták között, melyből ered az ostoba mondás: Aki a platóra kiáll, a NATO mellett áll.

Különösen a Változásért szövetség vezetői kaptak kegyetlen rágalmatokat mint az utóbbi időben az ártatlan és békeszerető szerbekre szakadt minden rossz igazi felelősei (a rezsिम természetesen e tekintetben ártatlan), úgymint: a NATO bombázás, a koszovói tragédia, még a nemzetközi szankciók miatt is, amelyeket évekkal a szövetség megalakulása előtt vezettek be. Ezek az emberek maguk is a gúny tárgyává lesznek, mivel úgy mutatják be őket, mint örök veszteseket, frusztrált és immorális személyiségeket, minek során gyakran rámutatnak tisztességtelen külsejükre, mentális zavaraikra, szexuális deviációikra, narkomániájukra, és hasonlók. Ugyanakkor a lokális ellenzéki erőket *tolvaj bandának*, *a népvagyon rablóinak* nevezik, testileg is piszkos alakokként ábrázolják őket, akiket a szülei nem arra tanítottak, hogy mosakodjanak, ne lopjanak (!). A jelek szerint minden eszköz megengedett a politikai ellenféllel való leszámolás során.

Ám a NATO bombázás az, ami a közelgő 2000-es választások előtt tényleg nagyot durran, a mindent felülmúló NATO kép, égi ajándék a hivatalos propaganda számára. Kihaszánálva nyereségüket az egyszerű állampolgárok tragikus tapasztalataiból, a rezsिम szónokai eszméletvesztésig ismételtetik történetüket a *NATO pártokról*, *NATO vezetéséről*, *NATO bábokról* és *politikai talpnyalókról*, akik sietnek kezét csókolni gyermekeink gyilkosainak, stb. A szabad demokratikus választások követelése úgy van bemutatva, mint polgárháborúra való felhívás, vérontás és káosz, amit a NATO kihasználna Szerbia szétszabdalására, marionettkormányt alakítva, amely nem engedélyezné, hogy a NATO feleljen háborús bűnökért. Az ellenzék képviselői, a civil szervezetekkel és az *ügynevezett* független médiával, kollektíven meg vannak bélyegezve, mint *amerikai kémek a CIA fizetési listáján*, készen arra, hogy egy marék dollárért eladják a hazájukat. Röviden, a legfrissebb népi traumákkal manipulálva, a korábban határozatlanul megnevezett *árulók* konkretizálódtak, mint *szolgák* és *NATO csatlósok*. Lehet, hogy segített a rezsिमnek, látván a politikai ellenzék és polgári mozgalmak egyesülését (OTPOR!), hogy kihirdethesse, hogy Szerbiában nincs is ellenzék, csak NATO ügynökök bandája melyet NATO-fasiszta slejм alkot, tartják a markukat a janicsárok, pokolfajzatok, morális szörnyek, akik hazug módon politikai ellenzékként mutatkoznak be. Szerencsére, ennek a bagázsnak semmi esélye a patrióta hatalmi koalíció ellen, mely el van szánva, hogy mindenáron megvédje a szerb népet és hazáját...

A végén hozzá kell tenni, hogy végig működött a gyűlöletbeszéd válaszként az ellenzéki oldalról (emlékezzünk az 1. Ábrán a szaggatott vonalra: *hazudozók, maffiózók, tolvajok, gyilkosok, vörös banda...* Mégis, a sátánizált és üldöztetett csoportok eme elkerülhetetlen reakcióját nem lehet összehasonlítani, terjedelmét vagy intenzitását tekintve sem, a verbális erőszak hihetetlen kiöntéseivel, amelyek előidéztek. Végül, jól tudott, hogy a köznyelv feletti valódi uralom politikai és gazdasági hatalommal jár, tehát a kormányzó köröknek felelősséget kell vállalniuk a nyelv használatakor, vagy ha visszaélnak a nyelvvel. (Többet a gyűlöletbeszédéről a volt Jugoszláviában és a Balkánon, különösen a média szerepéről terjedésükben, I. Thomson 1995, Maric 1995, Valic Nedeljko 1997, Beham 1997, Lenkova 1998 és Skopljanac Brunner 1999).

3. Eufemisztikus beszéd

A politikai retorika és a háborús propaganda a közélet fő területére tartoznak, sokszor feltéve afázis és eufemisztikus beszéddel. Ahogy említettük, az ilyen beszédhez gyakran nyúlnak saját politikai és egyéb tevékenységének igazolására, legtöbbször azzal a céllal, hogy szép maszket húzzanak a csúnya arcra. Ennyiben az eufemisztikus beszédet úgy is lehet értelmezni, mint a gyűlöletbeszéd inverz fajtáját, így keveset foglalkozunk itt vele.

Általában véve, az eufemisztikus beszéd ebben a kontextusban gyakran úgy hat, mint az orwelli „duplagondol” és „Újbeszél”, amit a kimondott és a megtett közti különbség jellemez, felcseréli az őszinte kommunikációt szándékos konfúziókeltésre.

A háborús propaganda egyidős a modern hadviseléssel, nem nehéz felkutatni az ilyen verbális manipuláció példáit. Az újabb kori háborúk közül néhányat, különösen a vietnámit, alaposan tanulmányozták ebből a szempontból (v.ö. pl. Olson 1988 és Reinberg 1991). Az ismert angol nyelvű példák (itt csak fordításban): *pacifikáció, defenzív győzelem, aktív légvédelem, megelőző lépés, barátságos tűzpárbaj, kolaterális kár és falvak depopulációja (azaz felgyújtásuk és a lakosok lemészárlása), valamint az olyan kifejezések, mint „az amerikai csapatok megvédése a belső agressziótól”.*

A vágy, hogy elkendőzzék az érzékeny kérdéseket és eltereljék a büntettek miatti felelősséget, kitermelte az ilyen diskurzus érdekes példáit a jugoszláv háborúban is. Így a hódítást mindig *felszabadításként* mutatták be, megsemmisítést, mint megóvás, támadás, mint védekezés (megtalálható a *defenzív offenzíva* szókapcsolat is – v.ö. az előbb említett amerikai példával). Szarajevó elhúzó bombázását később *hibának* nevezik, az *etnikai tisztogatást* (amely terminus maga is a „kettős beszédhez” tartozik) néhol felcserélték a *lakosság humánus áttelepítése* szókapcsolattal. A háború utáni Szerbiában, újra a választások kontextusában, ugyanúgy elég bizarr eufemizmusokba menekültek (pl. a rezsim szavazatlopása úgy lett bemutatva, mint politikai ellenfelek közti vita, a békés tüntetők megverése a forgalom szabályozásaként lett igazolva). És amint a végső esete a hallgatás KAKO JE KRAJNJI SLUCAJ IZVRDAVANJA CUTANJE, az olyan nyilatkozatok és események, melyek nem voltak a politikai uralkodók ízlése szerint valók, egyszerűen el lettek hallgatva, összhangban a régi közmondással, hogy amiről nem ír az újság, az nem is

történt meg. Vagy, ha valamit nem lehetett teljesen kihagyni, azt a felismerhetetlenségig torzították. (Több példa és elemzés ebből a periódusból: Bugarski 1997a,b).

A „nem-események” különleges példája, ami Koszovón folyt hosszú ideig. A hivatalos politikai diskurzus a „déli szerb tartományról” (ahogyan hangsúlyozottan nevezik továbbra is), különbözik attól, ami megelőzte Horvátországban és Bosznia és Hercegovinában. Ezekben a korábbi esetekben a média által terjesztett nemzeti cél Nagy-Szerbia létrehozása volt, ki voltunk szolgáltatva a háborús légkörnek, az elviselhetetlenül agresszív nyelv és a nyílt gyűlöletbeszéd mindent elárasztott. Koszovó esetében mások a célok, ami megmutatkozik a látszatra védekező nyelvben, melynek középpontjában a dicső múlt áll („Nem adunk egy talpalatnyi szent szerb földet sem”, Koszovó a „szerbség bölcsője”, „szerb Jeruzsálem”, „a legrágább szerb szó”). Szó sem volt háborúról, gerillalázadásról vagy bármi hasonlóról, csak *siptár terroristák és szeparatista bandák* voltak. A gyűlöletbeszéd el volt fojtva, és ezen címkék kötelező használata azt a benyomást keltette, hogy *minden* koszovói albán (kivéve a kevés „tiszteességet”) valójában terrorista, így könnyebb volt igazolni a nagy számú civil áldozatot.

Később kiderült, hogy a koszovói problémát (melynek még a létezését is tagadták előtte a magas rangú funkcionáriusok), csak „békés úton” oldható meg, „politikai eszközökkel”, „tárgyalásokkal”. Itt az előírt retorika önmagának mondott ellent, mert „nem tárgyalunk terroristákkal”. De sebj, mi mindenre tudjuk a választ. Így pl. a Szerb Radikális Párt kihirdeti, hogy „Szerbia békésen, demokratikus módon szeretné megoldani a koszovói helyzetet”, ezért felhatalmazza a „rendőrséget az albán bandák felszámolására” (Politika, 1998.8.11.).

A kopott sztereotípiák vég nélküli ismételtetése arra szolgált, hogy elaltassa a nép figyelmét, ugyanakkor eltakarja a nyers erőszak alkalmazását a racionális megoldás keresése helyett). És ahogyan régen *irredentizmus* volt, most mindent a *terroristákra* vezettek vissza. Albán oldalon a retorika szegényes volt és sztereotíp („Koszovó köztársaság”, „független Koszovó”, „Nagy Albánia”). Mindkét oldal a saját sáncai mögött maradt, tanúszkodva a közösen örökölt politikai mentalitásról, amely szerint a tárgyalások és kompromisszumok csak a gyengeség jelei. Igazi tárgyalásra nincs is lehetőség, ha nem kívülről kényszerítik ki – amit meg is kíséreltek, noha Koszovó „Szerbia belső ügye” melybe „idegenek nem avatkozhatnak be” a történelmi referendumon kimondott NEM miatt...

És így, amíg az ókori görögök a retorikát a meggyőzés művészeteként üzték, itt inkább az elaltatás művészete volt, egy fajta negatív retorika. És hamar megmutatkozott, hogy a tetszhalálból való ébredés fájdalmas lehet. A NATO erők támadása, mely Koszovó elvesztéséhez vezetett, derült égből villámcsapásként érintette azokat, akiket a szerb rezsim figyelmesen adagolt diskurzusa abba a hitbe ringatott, hogy ott nem történik semmi különös. A valósággal való hirtelen szembenézés düh és frusztráció kirobbanásával jár együtt, a gyűlöletbeszéd új hullámában megtestesülve. Teljesen előreláthatóan, ez a hullám célkeresztbe vette a NATO országokat (különösen az Egyesült Államokat, a *világ vezető fasiszta diktátorával az élén*) és Koszovón tartózkodó megszálló erőiket, akik el vannak szánva, hogy a *siptár gyilkosok bandáival és drogdílerekkel* kiirtsák a szerbeket. És mindezt az áldást a telhetetlen, ellenséges nyugati erők parancsnoka és adminisztrációja adták, valamint a megszágyenyült,

tehetetlen ENSZ erők, különben is ezek az *idegenlégiósok* egytől-egyig *esküdt szerbgyűlölők* – és így tovább, ehhez hasonlók... (Erről többet a következő részben).

4. Az eufemisztikus beszéd a gyűlöletbeszéddel szemben

Miután bemutattuk gyűlöletbeszéd és az eufemisztikus beszéd közti különbségeket, külön-külön, ugyanahhoz az alkotó csoporthoz kötve, de különböző befogadók felé irányítva, elgondolkodhatunk, létezhet-e két, egymással szemben álló csoport, melyek közül az egyik eufemisztikus beszédet közvetítene, a másik pedig tömény gyűlöletbeszéddel válasszolna. Első pillantásra úgy tűnik, hogy ez a tipológiai érdekes lehetőség ki van zárva, vagy, hogy létrejöttéhez valóban speciális konfliktus kell. Mégis, e kevéssé hihető forgatókönyvhöz hasonlóan játszódtott le a NATO Jugoszlávia elleni támadása – mely helyzet annyira új és annyira sajátos, hogy hiányzik a megnevezésére alkalmas szó. A háború nehezen jelenthet egy ennyire egyoldalú ütközetet, ahol a másik oldalnak gyakorlatilag nincs lehetősége adekvát válaszra. Mint tudjuk, a konvencionális háború két hadsereg ütközetét jelenti, többnyire frontálisan, emellett párhuzamosan mindkét oldal propagandája manipulál a nyelvvel, fekete-fehér képet teremtve, ami felnagyítja a jó fiúkat a mi oldalunkon és sátánizálja a rossz fiúkat az ellenséges táborban. Ilyen párhuzam létezett az eddigi háborúban is a volt Jugoszlávia területén. Azonban, a NATO támadása a mai Jugoszlávia ellen teljesen új dolog volt, és megmutatta a XXI. századi agresszió új arcát. Ez egy ország lerombolása és lakosságának kiirtása biztonságos távolságból, az égből, mely esetben az egyik fél végrehajtja a tömegpusztítást, a másik pedig tűri a következményeket, a vizuális kontaktus lehetősége nélkül.

A láthatatlan pilóta-gyilkosok szempontjából, akik célpontjukhoz több kilométer távolságból érkeznek és semmi kockázatnak nincsenek kitéve, még csak nem is látják bombáik és rakétáik szörnyű következményeit, az egész egy joystick-kal irányított számítógépes játékra emlékeztet, egy olyan virtuális valóságra, amelyet a CNN szenzációk mutatnak be. De a robbanóanyagok ellenkező oldalán ott van az aktuális valóság, a szétdarabolt és megperzselt civilek, lekaszált városok és falvak, tönkretett energetikai- és vízgazdálkodási infrastruktúra, különböző nemzetiségű menekültek végtelen sorai – ez mind együtt humanitárius és gazdasági katasztrófát jelent.

Ez a jellegzetes kontraszt, ahogyan várható is volt, a verbális öltözéken is meglátszik, azokban a terminológiákban, melyekhez a felek menekültek. Az egyetlen kategoriális hasonlóság a folyamatos propaganda termelése a tényeken alapuló információszolgáltatás helyett, mindkét fél nagy mértékű manipulációra és hazugságra támaszkodott, mindegyik a maga közönsége és szükségei számára; minden más szembeötlően különbözik.

Mivel jól tudták, hogy a háború valójában ugyanúgy zajlik a médiában, mint a földön, attól tartva, hogy elveszítik a médiacsatát és vele együtt a közvélemény támogatását, a NATO propagandistái elkerülték még a háború szót is. Akciójukat szívesebben nevezték *operációnak*, *humanitárius intervenciónak*, *korlátozott légi csapások útján*, és egy kibírhatatlanul cinikus kampánynev: *Kegyelmes Angyal*.

Ezek az eufemizmusok együtt jártak az akció „higiéniái” és „hirológiai” jellegével, ahogyan a NATO reklámozta, mintha azt mondaná: „igazából szeretünk benneteket, és ha bombázunk, az csak értetek van”. Eközben, magától értetődően, nem számítottak az ártatlan férfiak, nők és gyerekek száza, akik e speciálisan kézbesített humanitárius segély kézbesítése következtében haltak meg. Haláluk egyszerűen le lett írva a többi háborús veszteség mellett, mint kolaterális kár – íme újra itt ez a gyöngyszem a pentagoni Újbeszélből, a vietnámi idők öröksége, amely újra jól jött. (Mellesleg megjegyezve, nem csoda, hogy ezt a kifejezést – német nyelven *Kollateralschaden* – 1999 legcsúnyább szavává változtatták Németországban). Alternatív, de ritkábban használt utalás a civil áldozatokra a sajnálatos, de elkerülhetetlen *anomáliákra* való hivatkozás, olyasmint sugall, hogy „azoknak az embereknek nem szabadott volna ott lenniük -t. i. a saját házukban, piacon vagy hídon, kórházban és személyvonaton – a támadás ideje alatt”!

Mivel a *humán katasztrófa megakadályozása* kellemetlen következményekkel is járt, a NATO más szemantikai ködösítéseket is alkalmazott a katonai és civil célok közti különbség elhomályosítására. Így, a sok *incidens* közül az egyik alkalommal egy repülőpilóta, akinek egy menekültoszlop jugoszláv tanknak tűnt, megölt több albánt, köztük öregeket, nőket és gyerekeket. Az esetet úgy magyarázták, hogy a pilóta, ahogyan illik is egy demokratikus ország állampolgárához, természetesen cselekedett jóhiszeműen (*in good faith*, tehát tisztességesen, becsületesen), mert azt hitte, hogy tankokat lát. Megkérdezhetjük, akkor mi lenne, ha egy *nem*-demokratikus országból érkezik és rosszhiszeműen cselekszik!? A moralizáció retorikájába csomagolták mindezt, mely „a jó és a rossz közötti harcról” szól és arról, hogy „meg kell védeni a XXI. századi Európa értékeit” – annak ellenére, hogy az egész akciót egyes hatalommal rendelkező országok, koalíciók és személyek nagyon is evilági szükségletei inspirálták. (A moralizálás, mint modern stratégia a közvélemény háborúhoz való megnyerésére elemzése az öböl-háború és Vietnám példáin, l. Schallenberger 1999).

Így festett tehát a légi perspektíva. De a földről nézve egész másfajta szóhasználatot váltott ki az esemény. Ebből a szemszögből az egész ügy *bűnös agresszió* volt, amit a NATO és az Államok vezetői, *Hitler tanítványai és háborús bűnösök* terveltek ki, élükön *Adolf Clintonnal, aki egy fehér házi majom, mániákus és pszichopata, leghírhedtebb tömeggyilkos és az udvari bohócával, Xavier Solanával. Ez valójában náci tanács, gyilkológépezet, melynek vezetői frusztrált, lekibeteg, szélsőséges személyiségek, felvadult ördögök hordája... Ezek elsötétült agyak, az emberiség történetének legnagyobb bolondjai, célvesztett ostobák gyülekezete... Döntéseiket pedig lelkiismeretfurdalás nélkül hajtják végre a pilóták – azaz repülő barbárok gyilkos hordája, éjszakai gengszterek, korcs gazemberek, vadnyugati vadak, négerék és drogfüggők, náci szadisták, profi gyilkosok... Tomahawk-demokráciaként tálalják, mellyel együtt repülnek a bestiális, emberi gének nélküli NATO vadállatok!* Ez az emocionális nyelv – melynek művelésében mindennapos jelentéseivel kiemelkedett a Szerb Radikális Párt – a maga módján megfelelt a hi-tech tömegpusztító-fegyverkísérlet áldozatai tapasztalatának.

A két teljesen különböző valóság, az egyik virtuális, a másik aktuális, természetesen támaszkodott a megfelelő divergens terminológiára, melyek közül az egyik nevenségesen eufemisztikus, a másik pedig leplezetlenül emocionális, a gyűlöletbeszéd legjobb hagyomá-

nya szerint. Akármit is gondolunk a szemben álló felekről, vagy a verbális eszközökről általában, úgy tűnik, a nyelv ebben az esetben ellátta feladatát. Az egyik oldalon, a szerbek – a megelőző verbális és különösen az egyidejű vizuális – satanizálása elnyomó tevékenységük miatt (állandóan albán menekülttáborokat mutattak), felkészítette a terepet az eufemisztikus beszéd áradatának a NATO bombázás kezdetén, verbális trükkökkel rejtették el a világ nyilvánossága elől az akció valódi jellegét és következményeit. A másik oldalon pedig a robbanékony nyelv segített a védekező mechanizmusban, ebben a kis országban, mely ki volt szolgáltatva a valaha látott legnagyobb katonai erő támadásának. Mindkét esetben úgy menekültek a nyelvhez, hogy segítsen tiszteletre méltó céljaik elérésében: elfojtás az első esetben, láрма a másodikban. Hogy tényleg így volt, akkor látható legjobban, ha megpróbáljuk elképzelni a két verbális stratégia felcserélését, nyelvi erősítő szerepét a NATO-nál, enyhítő szerepét Jugoszláviában, ami minden kétséget kizáróan abszurd gondolat. Ezek szerint, végső soron helyénvaló az a megállapítás, hogy a nyelv a valósághoz idomul: az egyik oldalon a virtuálishoz, a másik oldalon az aktuálishoz.

5. Békés diskurzus

Miután megvizsgáltuk a gyűlöletbeszédet és a háborús diskurzust, az eufemisztikus beszéddel mint tartozékkal, most vizsgáljuk meg ezen fogalmak alternatíváit. Egy közülük csak analóg terminus, érdemleges tartalom nélkül, így egyből elvethető: „szerelembeszéd”. Bolondság lenne elképzelni, hogy mindannyian szerelmes dalokat kezdünk énekelni, egymás nyakába borulunk, különböző nyelveken vallva szerelmet. Viszont, a *békés diskurzus* elfogadható alternatívának tűnik a *háború diskurzussal* szemben, ámbár itt is kétségeink támadnak, mit értünk valójában a kifejezés alatt. Úgy tűnik, a „háborús diskurzus” és a „békés diskurzus” tartalma fenomenológiaiilag nem azonos státuszú: az elsőt empirikusan valósabbnak érezzük, a másik csak lebeg a levegőben. Más szavakkal, nagyjából tudjuk, mi a háború diskurzusa, de csak el tudjuk képzelni, milyen lehet a béke diskurzusa (Ez az aszimmetria fizikailag is kifejeződik ebben a fejezetben, mivel rövidebb, mint az előző).

Mégis teszünk néhány megállapítást, speciális ajánlatokkal megspékelve. Körülbelül úgy tudnánk meghatározni a békés diskurzust, mint egy normális, terheletlen, ideologizálatlan nyelv használata, melyben kevesebb a manipuláció és ellenállóbb a bűnnel szemben. Át kellene járnia a politikai korrektség szellemének, túlzás nélkül, nem úgy, mint e fogalom lelkes, ám komolytalan rajongóinál.

Lényegében úgy kell felfogni, mint a háborús diskurzus kifordítását, ezért néhány jellemzőjét könnyebb negatív kategóriákban leírni – mint a háborús diskurzus legrosszabb jegyeinek aggályos kerülése. Másként fogalmazva, annak ellenére, hogy nyilvánvalóan fontos, hogy miről van szó ebben a diskurzusban, általános jellegét tekintve talán még fontosabb, miről nem lesz szó, legalábbis amennyire lehetséges. De a félreértés elkerülése végett itt határt kell húzni. Ugyanis, egy dolog felcserélni az autoriter retorikát érzékenyebb és változatosabb demokratikus retorikára. De egészen mást jelent bármilyen adminisztrációs közbeavatkozás követelése, például egyes nyelvi eszközök száműzése a közhaszná-

latból, és mások bevonása. Még ha lehetséges is lenne – ami szerencsére nem így van – ez ahhoz vezetne, hogy a régi megszorítások helyett újakat kapnánk. A legutolsó, amire szükségünk van egy újabb Újbeszél. A „harciaságot” nem egy ugyanolyan kegyetlen és agresszív „békeharcos” nyelvnek kell kiváltania, hanem a normális nyelv kiegyensúlyozott használata, ahol elég tér van árnyalásra és különválasztásra, kimértségre és nyelvi játéokra. Minden nyelvi elemnek megvan a szerepe, tehát védeni kellene, nem rombolni; hogyan szolgálhatjuk velük legjobban a közjót – ez a kérdés nyitva marad a vita előtt.

A direktív döntések ki vannak zárva, mégis némely nyelvi eszköz használatát kerülni kellene. A mondottakkal összhangban, egy próbalistára a következő, erősen szelektált dolgok kerülnek: a gyűlöletbeszéd általában, sértő címkék, etnikai sztereotípiák, háborús uszítás, hazugság és kétértelműség, stb. A fegyverként használt, túlterhelt nyelvtől való átmenetet egy kiegyensúlyozottabb nyelv felé, mely egy együtt érző, békés diskurzus instrumentuma lehet, úgy lehet szimbolikusan bemutatni, mint a mínusból a pluszba való fokozatos átmenetet, aminek során egy rosszul használt elnevezés, stratégia vagy fogalom helyett hasznosabbat keresünk, ami azután átvehetné a helyét élesben, a nyelv nyilvános használatában.

Bemutatok néhány példát. Az elvont főneveknek, mint *szabadság*, *haza*, *patriotizmus*, *discóség*, *ellenség*, stb. jogos helyük van a szótárban, de nem lenne szabad őket durva, politikai- vagy háborús propagandára használni, mint amikor a *nép* valójában azt jelenti: 'rezsím', az *áruló* pedig valójában 'politikai ellenfél'. A személyes névmások is problematikusá válhatnak, ha manipulálnak velük, mint pl. a *mi* retorikus használatban azt jelenti: 'nemzet', 'párt', 'uralkodó osztály' a hatáskörére vonatkozó világos utalás nélkül, vagy mint ha az *ők*, ehhez hasonlóan, egy azonosítatlan, szemben álló csoportot jelent. Bizonyos esetekben, az én használata a *mi* helyett, minden kétséget kizáróan eltüntetne néhány kétértelműséget. Ugyanígy ajánlható a *miénk/övék* szembenállás gondosabb használata, odafigyelés a mellékevek és jelzők, határozószavak és igék, kötőszavak és utalások kiválasztásakor. Jó lenne, ha csökkenne az olyan szavak használata, mint *kell*, *mindannyian*, *soha*, *nem szabad*, *nem fogjuk*, az olyan szavak javára, mint *bírni*, *valakik*, *valamikor*, *lehet*, *megpróbáljuk*. A fenntartásokkal kimondott *igen* gyakran jobb, mint a határozott *nem*, a fenyegető vagy-vagy helyett jöjjön engedékeny alternatívája, az *is-is*. A szintaktikai struktúrák általános használatúak, a lexikai elemek adnak nekik értelmet, mégis némelyiket agresszíven kezelték. Így az *N-nek nincs N* struktúra csontvázul szolgált a *Szabadságnak nincsen ára* szlogenhez, amely hirtelen áttranszformálódott: *A békének nincs alternatívája*; a rendelethirdető minta *Először N*, aztán *N* továbbra is diktál – *Először az állam*, aztán *a demokrácia*, *Először alkotmány*, aztán *választások*, *Először a szankciók*, utána *az elismerés*, *Először elégtétel*, aztán *a kapcsolatok*...

A politikai és a kvázi-történeti beszédnek, mely múlt időben formulálódik, vissza kellene húzódnia a jövő idő előtt, melynek használata statisztikailag mérhetően nőni fog, ha az általános múltba révedés átvált a jövő felé fordulásra. A felelős személyekhez intézett egyenes kérdések megnehezítenék az elrejtést a retorikus válaszok és a biztonságos személytelenség mögé. És így tovább. Ezek az ajánlatok a jugoszláv tapasztalaton alapszanak, de feltételezhetjük, hogy a hasonló stratégiáknak haszna lehet más verbális háborúban is.

6. Záró megjegyzések

Ahogy már elmondtuk, ha a békés diskurzus hatékony ellensúly kíván lenni a háborús diskurzussal szemben, igazi dolog kell, nem a jól ismert álcázott verziója. Diagnosztikai példa az a drámai fordulat, amikor a hivatalos jugoszláv politika elfordult Boszniától, a háború sugalmazásától és megvalósításától eljutottak a béketárgyalásokig. Ennek az lett az eredménye, hogy sok héjából egyszerre galamb lett, háborús uszítóból békeharcos. De a régi szokások nehezen felejtődnek, a nyelvet is nehéz hirtelen váltásokhoz igazítani. Ebből következőleg létrejött – és még ma is tart változó formában és intenzitással – a békéről való beszéd a háború nyelvével. A deklarált célok időről időre változnak, velük a frazeológia is, de továbbra is szemmel látható ugyanaz a militáns retorika és verbális arrogancia. Az emögött álló üzenet az, hogy sorsaink kovácsai most valami mást akarnak, de most is az egészet és rögtön, különben... A dobokról most a *béke, béke, béke* szól a *háború, háború, háború* helyett, de ugyanúgy dobolnak, mint előtte. Néhány hősből senki lett, néhány patriótából áruló, és fordítva, bizonyos jelei vannak a barátok és ellenségek újrafelosztásának. De ettől függetlenül a világot még most is fel lehet osztani hősökre és senkiháziakra, patriótákra és árulókra, barátokra és ellenségre – szavakkal RÁNK és RÁJUK. A generációkon keresztül agymosást kapott, szétmanipulált manipulátorok agyában, ezek a mind élesebben elhatárolt, érinthetetlen kategóriák csak a jobboldal visszhangjának tűnnek a baloldallal szemben, partizánok a csetnikek ellen, és hasonló. És éppen ez a totalitárius gondolkodás és retorika, egyszerű formulák ismételtetése a végtelenségig, amit le kell győznie a békés diskurzusnak, nem csak a nyelvi kifejezés változó jelentését.

Röviden, semmilyen hamis csere nem fogja megállni a helyét. Ha a lexikai, grammatikai és retorikus eszközöket a kölcsönös megértés, tolerancia és kompromisszum céljára használjuk, a békés diskurzusnak ugyanolyan hatékonynak és hamisítatlannak kell lennie, mint a háborús diskurzusnak, mellyel szembeszáll. Ez azt jelenti, hogy ki kell használni a nyelvi potenciált a béke kivívására és megőrzésre, ahogy kihasználták a háború alatt is.

Még néhány szó a feladat nehezebb részéről – egy ilyen teoretikus program életre keltéséről. Az ilyen dolgokra nincs kész recept, de kezdhetjük azzal, hogy elmondjuk, nem áll szándékunkban egyszeri és erőszakos kampányt indítani az új evangélium terjesztésére. Ehelyett arra figyelmeztetünk, hogy hosszú és nehéz folyamat bármely konfliktusban szenvedő országnak megtanítani az új beszéd- és odafigyelési módszert. Ennek alapfeltétele egy olyan környezet, ahol fejlődőképesek a gondolkodás és cselekvés demokratikus modelljei, a különbségek iránti tolerancia szellemében és a nyelvi és emberi jogok tisztelete mellett. A pragmatikai alapelvek, és a kooperáció, udvariasság, minőség és kvantitás, hazugságok és kétértelműségek elkerülése féle axiómák, melyeket a háború diskurzusa és a gyűlöletbeszéd sikeresen átalakított a maga javára, ekkor visszanyerhetnék méltó helyüket az emberi kommunikációban.

Ilyen álláspontnak és gyakorlatnak kellene kísérnie a politikai diskurzus témáiról való vitát, kezdve a legnagyobb hatalommal bíró és legbefolyásosabb nyelvkreátorokkal – vezető államférfiak és politikusok, írók, szerkesztők, újságírók és más közéleti személyiségek – és a média segítségével eljuttatni széles közönséghez. Ehhez tartozik, hogy a tanítási intézmény-

nyeket minden szinten, a nekik megfelelő tempóval, érzékenyebbé kell tenni erre a problémára, ki kell dolgozni az adekvát hosszú távú stratégiát, különösen a gyűlöletbeszéd feltámadása ellen. Ez a nyelvészekre is vonatkozik, különösen, mivel professziójuk szerint motiváltak arra, hogy kövessék a nyelvi folyamatokat és megfelelő intézkedéseket javasoljanak. (Ezért példaértékű, hogy a X. Alkalmazott Lingvisztika Világkongresszusán, melyet 1993-ban tartottak Amszterdamban, a programon volt egy speciális szimpózium is, Nyelv és béke címmel, amely forrása egy fontos tanulmánygyűjteménynek: Schäffner/Wenden 1999).

Fontos előfeltétel, hogy a társadalmi tudat szintjén tisztában legyünk a háborús diskurzus veszélyével, amit leginkább a természetéről és örökségéről való részletes elemzéssel lehetne elérni – mondhatnánk, az „Ismerd meg az ellenséget!” jelisével. Ilyen körülmények között lehetne biztosítani, hogy messzire hallatszódjon a béke hangja, általános keretekben a béke oktatása – közelebbről pedig a békét kutató szakemberek, sociolingvisztikusok és nyelvtanárok közös munkája. E módon lehetne haladni a „negatív béke” (a háború hiánya) felé, aztán szembesülni a „pozitív béke” kihívásaival (a gazdasági-politikai egyenlőtlenségek, diszkrimináció és nyugtalanság miatti strukturális erőszak hiánya). (Ez a distinkció a modern politikaelméletben Galtung 1964 művéhez fűződik).

Sokan ellenvethetik, hogy mindez pusztán idealista vízió, reális megvalósulási esély nélkül a mai világban. Lehet, hogy így van, mégis, érdemes minderről gondolkodni, és minden jobb ötletet szívesen fogadunk.

Mirnic Gyula fordítása

A fordítás alapjául szolgáló mű:

Bugarski, R.: *Lica jezika. Sociolingvističke teme*. Biblioteka XX VEK, Beograd, 2001, 115-140.

IRODALOM

- Beham, M. (1997). Ratni doboši: mediji, rat i politika. Beograd, Miona.
- Bugarški, R. (1997a). Jezik od mira do rata (III.kiadás). Beograd, Čigoja štampa/XX.vek-Sabrana dela, 11.
- Bugarški, R. (1997b). Jezik u društvenoj krizi. Beograd, Čigoja štampa/XX.vek-Sabrana dela, 12.
- Bugarški, R. (1999). Govor mržnje i jezička manipulacija. Škola za demokratiju (szerk. B. Đurović/B.Milosavljević). Niš, Odbor za građansku inicijativu, p. 174-184.
- Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language. London: Longman.
- Galtung, J. (1964) Editorial. Journal of peace research 1:1, 1-4.
- Jakšić, B., ur. (1996). Ka jezika mira. Beograd, Forum za etničke odnose.
- Lenkova, M., ed. (1998). „Hate speech” in the Balkans. International Helsinki Federation for Human Rights. Athens: ETEPE.
- Marić, G., ed. (1995). Hate speech as freedom of speech. Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.
- Milenković B., ur. (1994). Govor mržnje- Analiza sadržaja domaćih medijau prvoj polovini 1993. Godine. Beograd, Centar za antiratnu akciju.
- Olson, J.S., ed. (1988). Dictionary of the Vietnam war. Westport: Greenwood Press.
- Popadić, D., ur. (2000). Uvod u mirovne studije. Beograd, Grupa MOST.
- Reinberg, L. (1991). In the field: The language of the Vietnam war. Oxford: Facts on File.
- Schaallenberg, S. (1999). Moralisierung im Kriegsdiskurs – Eine Analyse von Printmedienbeiträgen zum Golfkrieg und zum Vietnamkrieg. Bern: Peter Lang.
- Schäffner, C/ Wenden, A. L., eds. (1999). Language and peace. Amsterdam: Harwood Academic Publishers. (I. kiadás 1995).
- Skopljanac Brunner, N. i dr., ur. (1999). Mediji i rat. Beograd, Argument.
- Thompson, M. (1995). Proizvodnja rata – Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni is Hercegovini. Beograd: Medija centar/B92.
- Valić Nedeljković, D. (1997). Rikošet reči – Jezička analiza radijskih izveštaja sa ratišta. Beograd, Argument.
- Wertsch, J. V./ Mehan, H. (1998). Introduction. Discourse of the nuclear arms debate. Special issue. Multilingua 7:1-2, 7-10.

Ranko Bugarski nyelvészettel és szociolingvisztikával foglalkozik. A Belgrádi Filológiai Egyetem professzora. Több külföldi egyetem vendégtanára. Az Alkalmazott Nyelvészet Nemzetközi Szervezetének (Association Internationale de Linguistique Appliquée – AILA) és az Európai Nyelvészeti Társaság elnökhelyettese volt (Societas Linguistica Europaea – SLE). 2000-ben nemzetközi szöveggyűjteményt szerkesztettek a tiszteletére (*History and Perspectives of Language Study – Paper in Honor of Ranko Bugarski*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins). A 12 könyvből álló összegyűjtött műveit két belgrádi kiadó adta ki (1996-97, Čigoja štampa, Biblioteka XX vek).